

ETO: 94(439):929Kačanski
327.39:94(439)

Csorba Béla

KAČANSKI ÉS A MAGYAROK 1848-BAN

Kaçanski and the Hungarians in 1848

Stevan Vladislav Kačanski (1828–1890) költő és publicista, a XIX. századi szerb hazafias költészet mára már megkopott híru képviselője. 1848/49-ben ifjú nacionalistaként részt vett a magyarok elleni vajdasági szerb mozgalomban, később Szerbiába költözött, majd tevékeny részt vállalt a török uralom elleni küzdelmekből is. 1848 májusában az Egerben tanulmányokat folytató Kačanski harcias pamfletet jelentet meg, mely mintegy ötvözete a liberális, világmegváltó eszméknek, a magyarellenes nacionalizmusnak és a mítikus nemzetfelfogás történeti toposzainak. Az ifjú költő szarkasztikus versekben támadja azon szerb politikusokat, akik a magyar forradalom mellé álltak, ugyanakkor Temerin ostromáról nagy lélegzetű lírai poémában számol be, melyben együttlétezzéssel beszél a felgyújtott magyar kisváros földönfutóvá lett lakóiról.

Kulcsszavak: szabadságvágy, előítéletek, polgári jogegyenlőség, modern nacionalizmusok, pamflet, Presuda i opomena, Noćnica.

Stevan Vladislav Kačanski életművének fénye mára jócskán megkopott, noha ő maga a XIX. század második felében az egyik legnépszerűbb szerb hazafias költőnek számított. Mint a romantikus életérzések és a harcias nemzeti hevület költője, hírnevét 1848/49 véres napjaiban szerezte, tevélegesen részt vett a szerb mozgalomban, s írásaival, lírikusi és publicisztikai, s talán agitatori ténykedésével is segítette annak kibontakozását és később a harci kedv fenntartását. Szenttamáson született 1828-ban, de – mint vezetőkéneve is jelzi – eredetileg hercegovinai származású, jómódú marhakereskedőknek számító felmenői az Újvidék melletti Kátyról telepedtek át a közép-bácskai kisvárosba, talán még a XVIII. század utolsó éveiben. Tanulmányait a péterváradai német iskolában, a karlócai egyházi gimnáziumban, majd Szegeden és Pesten folytatta. A bölcsészetre ráunva hamarosan Egerbe ment jogot hallgatni. Itt érhetette a pesti forradalom híre. A polgári szabadságjogok beköszönteni látszó diadala ekkor még ideig-óráig egyformán lelkesíti a pesti szerb és magyar ifjúságot – bár az első ellentétek kirobbanása sem várat magára túl sok ideig. Március 17-én a szerb ifjúság a Thökölyánumban tartott gyűlésén tesz hitet a márciusi eszmék mellett – az összejövetelt magyar részről Nyári Albert (Nyári Pál öccse) és Kopcsányi József köszönti –, majd egy nappal később a Nemzeti Múzeum előtt tartanak közös, szerb–magyar forradalmi demonstrációt, amiről Jókai lapja, az *Életképek* így számol be: „A szerb fiatalág ma egyesült a magyar fiatalággal

a Nemzeti Múzeum terén, lelkes szónoklatok és testvéri ölelkezés között, s biztosítja magyar rokonait: hogy a szerb és magyar fiatalság szívei között ezentul semmi gát nem fog létezni, minek megerősítéséül tömegesen felesküdt a nemzetiség fiatalsági zászlaja alá.” A délelőtti mítinget, melyen mintegy ezer ember vett részt, s amelyen szerb részről Jakov Ignjatović és Nikola Krstić, magyar részről pedig Klauzál Gábor szólalt fel, délután a szerbek politikai összejövele követte, ahol tizenhét pontban foglalták össze követeléseiket az ország közel félszáz településéről összesereglett küldöttek. A kívánalmak ekkor még mérsékeltek – mai politológiai kategóriákkal élve azt mondhatnánk, hogy lényegében a perszonális, a kulturális és az egyházi autonómia elveire épülve fogalmazzák meg a konkrét tennivalókat – de Pest utcáin ekkor hangzik fel először a zimonyi és a pancsovai küldöttek ajkáról a felkelésre buzdító hazafias nóta is, az „Ustaj, ustaj Srbine!”, amely már aligha nyerhette meg a pesti magyar közönség egyértelmű rokonszenvét, hiszen nem volt számára racionálisan értelmezhető, miért és ki ellen kéne a szerbeknek felkelni, amikor számukra is éppen most deklarálták a polgári jogegyenlőséget és szabadságot. De a magyar politikum részről mást is nehezményeztek, nevezetesen, hogy a dokumentum fogalmazói „a szerb nemzet kívánságai” (Želje srpskog naroda) címet adták fogalmazványuknak. Márpedig a magyar liberálisok felfogása szerint – hűen a nagy nyugat-európai nemzetállamok kínálta közjogi mintákhoz, melyek jórészt még ma, a XXI. században is elevenen élnek – egy államban csak egy nemzet lehetséges. Petőfi ugyan a magyar liberálisokkal szemben, de általános, tehát a nemzetiségekre is vonatkoztatható érvénnyel fogalmazta meg a polgári radikális alapelvet, miszerint „a nemzetiség szent, de a szabadság még szentebb”, az ebből fakadó gyakorlati tanulságokat azonban ebből nem volt oly könnyű levonni, hiszen a „szent szabadságnak” egyik el nem hanyagolható aspektusát képezi a nemzeti emancipáció is. Stratimirović és Kossuth sikertelen pozsonyi találkozása, a kinkindai és az óbecsei szerb zavargások, majd pedig a karlócai határozatok után a magyar–szerb viszony, nem kis részben a kölcsönös keménykedések folytán, egyre végérvényesebben és egyre végzetesebben kuszálódik össze. Kačanski, aki minden jel szerint nem vett részt a Thökölyánumban szervezett márciusi nagygyűlésen, már ilyen közjátékokat követően veti bele magát a közéletbe, mégpedig egy 1848 májusában Egerben fogalmazott, harciasan magyarelles pamflettel (Misli u svoje doba), amit a *Podunavka* 21. számában jelentet meg „S. Vladislav K., a teljesen bácskai szerb” aláírással. Cikke, melyben mellest toposzként feltűnik a magyar nemzeti legitimáció szellemi örökségéből ismert „Európa-védő” és „határvédő” eszme is, valóságos keveréke a szerbek nemzeti szabadságvágyának és a magyarokkal szembeni előítéleteknek. Nála a XV. századig visszavezethető „végvári” képzetkör természetesen már nem a Magyarország, illetve a kereszténység védőbástyája toposzok újrafogalmazásaként jelenik meg: helyükre Bécs és Pannónia kerül. És természetesen előbuk-

kannak a ködből a történelmi emlékezet mitizált hősei és mitikus helyszínei, mindenekelőtt a tragikus és heroikus narratívaként megélt XVI. századból: egy szerb Bakics Pál, egy horvát Zrínyi meg persze Sziget. És a Rajna hídja a hős granicsárokkal az osztrák örökösödési háborúból. „Ki az, aki két karddal vágja a barbárt, míg védi és megvédi Pannóniát? A szerb az, a szerb sárkány! Ki az, aki Szigetet az életéért sem adja? ő az, aki halálával a mi dicsőségünket növeli (és amit elvettek, elloptak ellenségeink – ne lásson a lelkük üdvösséget!), ő az, aki a költőknek egy évszázadra adott tennivalót.” Az új mítoszban azonban már nemcsak a végvári katona kap helyet, hanem a hangyaként szorgoskodó pór is, aki – akárcsak a barbároktól védő harcos szintén – szerb. „Kinek a keze változtatta a Bánátot mennyországgá, és a többi, hegyvidéki és megműveletlen határt gazdag földdé? A dolgos szerbek szorgos keze!”

A szerbek – mint kiviláglik ebből a maroknyi történelmi emléksűrítmenyből, melyben igazságok, féligazságok és valótlanságok kavarnak – a harcban bátrak, hősiesek, önfeláldozók, békében szorgalmasak és törekvők. De milyen az ellenség, milyenek a magyarok? Ők azok, mondja Kačanski, akik „ázsiai paripáik helyett az én drága és ártatlan testvéreimet, az én szerb testvéreimet nyergelik; szeretetet hirdetnek a nyelvükkel, de szerencsétlenséget hoznak a szívükben; ők azok, akik bennünket vadrácoknak neveznek; ők azok, akik Istent nem félik, a világ és az emberek előtt nem szégyenlik magukat!”

Kortársaihoz hasonlóan – lényegében a modern nacionalizmusok szellemében – a területbirtoklásban látja kicsúcsosodni a nemzeti emancipációt, ezért aztán kapóra jön számára a szláv ősiségének, a magyarokénál korábbi területfoglalásnak a gondolata. „Bácskaiak, bánátiak, az anyátok nemjóját! Mit tétozáztok? Ne hagyjátok magatokat! Hol van, aki azt meri mondani, hogy ez magyar föld? Milyen alapon az övék? Amíg kis kancáikon a vad magyar hordák ide nem özönlöttek Ázsiából, ez a föld a régi szlávok békés szállásterülete volt.” Ilyen összefüggésben már teljesen világos, hogy a történelmi mítoszként megélt egykori barbároknak kik a kortárs megfelelői: természetesen az Ázsiából ideözönlött magyarok. A gondolat nem új és nem eredeti, s ezt azzal egészíti ki, hogy közli olvasóival: az elmúlt évtizedekben (nyilván a magyar reformkorra gondol) a magyarok csak magukra öltötték az oroszlánbört, de most reszketnek, és apróbbak a mákszemnél. A történelmi eszmefuttatást befejezve egy retorikai fordulattal közvetlenül „Dusán dicső magzatait” szólítja meg, hogy „Szabadságot”, „Jogot” és „Nemzetiséget” (Sloboda, Pravda i Narodnost) kiáltanak, és ettől (ezen eszmék erejétől) meg fog rázkódní a föld, és a sötétség szerteoszlik. Miközben Kačanski a föld legtöbbet szenvedett népének nevezi a szerbet, s felszólítja honfitársait, hogy ne tűrjék a további megaláztatásokat, az utolsó pillanatban mintha visszarettenne a következtetések kíméletlen levonásától. Tényleges politikai programnak szabadságot, igazságot és nemzetiséget „kiáltani” ekkor már kevés, a fegyveres ellenállás radikalizmusát pedig a pamflet írója

nyíltan még nem vállalja, noha írása végén utal rá, mint olyan egyéni sorslehetőségre, amely elől semmiképp sem kíván kitérni. Az eszmék erejébe vetett naiv hitét jól jellemzik alábbi sorai: „Ne kérj fegyvert! Minek is az ágyú? Városokat rombol és gonoszevőket riogat! A szabadság csodát tesz! És a szabadságot a lelkek hozzák létre!” (Mintha csak Berzsenyi Dániel szavai visszhangoznának: „Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.”) De az ifjú Kačanski politikai naivitása és tájékozatlansága akkor válik egészen nyilvánvalóvá, amikor arról vall, miért nem fél sem a császártól, sem a magyaroktól. „A császár jó, a szerb pedig szófogadó! Szent a császár neve – a császár addig császár, amíg szabad emberek fölött uralkodik, de ha az emberek rabok, a császár zsarnok!...” A magyaroktól meg – folytatja – miért féljen? Ha nem élhet szabadon, akkor inkább meghal. „...és amilyen dicső, amilyen édes meghalni »szabadságért és nemzetiségért«, sajnálom, hogy csak egyszer tudok meghalni...” – teszi hozzá, ma úgy érezzük, nem kevés színpadias pátosszal.

Néhány hónap múlva a harcos fiatal idealista már valóban a délvidéki sánckokban és csatatereken vitézkedik, de addigi költői tehetségét a szerb felkelés szolgálatába állítva, rímekbe szedve bírálja, szapulja s gúnyolja azokat a szerbeket, akik kitartanak a magyar forradalom ügye mellett. Presuda i opomena (Ítélet és figyelmeztetés) c. költeményében Stevo Zakót (Zákó Istvánt), Isidor Nikolićot, Vukovics Sebőt és Csarnojevics Pétert tűzi tollhegyre. A „bajjai” nemesi előnevet viselő Zákó István magyarkanizsai országgyűlési képviselő volt, alezredesként, mint a 34. honvédszászlóalj parancsnoka, végigharcolta a szabadságharcot. 1848. április 26-án Óbecsén a felizgatott tömeg baltákkal és csákányokkal fölfegyverkezve támadta meg a lakását, és kis híján agyonverte. Vele szemben Kačanski nem ellenséges, noha szemére veti, hogy hátat fordított anyanyelvének és fajtájának, ám arra biztatja, hogy van még visszaút. Hasonlóan tekint Izidor Nikolićra is (két mellékneve is ismert, a Srbogradski és a Džaver). Földije is régi szerb nemesi családból származott, Szegeden, Pécsen, Pozsonyban, Pesten tanult filozófiát és jogot, majd fényes szakmai karriert futott be: Zomborban egy ideig Bács megye főügyésze, 1843-ban már helytartótanácsi titkár, ő is ott van a Thökölyánumban a március 17-ei határozatok megszületésekor, sőt májusban Karlócán is, de a szabadságharc hátralevő részét Bécsben tölti el, így nem csoda, hogy a forradalom leverése után Bács és Torontál megye, valamint a Verseci katonai kerület főispánjává nevezik ki. Szemmel látható, hogy Kačanski bízik benne, és szeretné, ha nyíltan a szerb felkelők oldalára állna. Jóval keményebben – gyilkoló szarkazmussal – bánik el Vukovics Sebővel, aki egy ideig délvidéki teljhatalmú országos biztosként tevékenykedik (később a főserg kormánybiztosa lesz, majd a Szemere-kormányban igazságügy-miniszter):

Hej, Vukovics, öreg hiúz,
Eredj, ahová szíved húz,
Idegenbe, de ne haza,
Vár a magyar, vár Ázsia!
Miénk eddig se nem voltál,
De most meg is bolondultál;
Hiányzik a két nagy füled,
Hátadon idegen üget,
Víg a magyar, függén nyargal
Vukoviccsal, a jó lóval.
Húzd meg, magyar a hasszíjat,
A vásárra hogy kihajtsad,
Jól sarkantyúzd a bordáját,
Hadd viselje jobban magát!
Érte egy garast se adunk,
Szörnyetegre nem alkuszunk!
Se tiétek,
Se miénk,
Ördög nyúzza bőriért!

Kaçanski igazi szívfájdalma azonban Csarnojevics Péter, a királyi biztos, aki minden tőle telhetőt megtett, hogy békét teremtsen a Délvidéken, s aki személyes kudarcát követően is a szabadságharc végéig kitartott Kossuth politikája mellett. A szerbség, s így Kačanski számára mindez annál érthetlenebbnek tűnt, mert „Crni Pero” – ahogyan versében ő nevezi a Temes megyei főispánt – a nagy Csarnojevics Arzén unokája. A vers egész szövegéből elkeseredés árad, a szerbség árulójának láttatva a királyi biztost, aki miatt „Arso” pátriárka csontjai békében nem nyughatnak, mert lám, elfajzott unokája most is az akasztáshoz való kötelet fonja, miközben nagyapjára, a pátriárkára hivatkozik. E motívum hátterét a kikindai véres zavargásokban, illetve az azokat követő megtorlásban kell keresnünk, melynek során a rögtönítélő bíróság öt személyt felakasztatott, mintegy hatvanat pedig a komáromi börtönbe záratott. Kačanski még egy személyt nevez árulónak – egy bizonyos Rogulicót –, de rá mindössze négy sort pazarol. Ebből csak annyi hámozható ki, hogy unokaöccse azzal fenyegeti, árulása miatt megöli. A Rogulicók gazdag szerémségi kereskedők voltak, egyikük a XIX. század elején tehetséges szerb fiatalok mecénásaként vált ismertté.

Az előbbinél kevésbé fontos a Kossuthnak (Košutu) címzett, s a *Podunavka* 35. számában közreadott költői szösszenet:

Hej, Kossuth, te, magyarok kígyója,
Minek hívod Grabovszkit Budára,
Tán mert nem mer Szenttamásra jönni,
S Biga úrnak retteg hatalmától,
No meg a sok ifjú granicsártól,
Kopjáiktól, jatagánjaiktól,
Szablyáktól meg villogó puskáktól,
Szerbobráni híres daliáktól?

A vers második sorában említett Grabovszki valójában nem más, mint Hrabovszky János, Pétervárad főparancsnoka, akit 1848 nyarán a budai vár főhadparancsnokává neveztek ki, ezért „nem ment” Szenttamásra.

Kačanskít viszont hamarosan ott találjuk a „szerbobráni híres daliák” között, és nagy valószínűséggel állítható, hogy 1848 augusztusában ott van a Temerint felégető Stratimirović seregében is, van hát hol megtapasztalnia az eszmék szava és az ágyúk döreje közötti „praxeológiai” különbséget. Két év múlva, 1850-ben a Temerin ostromakor szerzett tapasztalatok birtokában születik meg talán legszebb, egyben terjedelmében is legnagyobb költeménye, a Noćnica, amire legelőször Szász István, a honvéd katonaoorvosból lett óbecsei műfordító figyelt fel jó száz esztendővel ezelőtt, de a vers magyarra fordításával tudtommal nem próbálkozott. A Noćnica valójában nem igazi elbeszélő költemény, tényleges célja nem a történeti s nem is az úgynevezett epikai hitel, ezért a legkevésbé sem a valóságos események leltára kíván lenni, inkább a költő élményeinek, benyomásainak, romantikus világlátásának, és persze a hadi dicsőségek iránti nosztalgiájának a tükre. S ezzel együtt megjelenik a versben a nem titkolt, őszinte szánalom is a földönfutóvá tett magyar lakosság iránt. Erős nemzeti elkötelezettsége ellenére is igazi humanista alkotás – mintha nem is ugyanazon személy írta volna, aki nacionalizmustól túlfűtött alkotói buzgalmában két évvel korábban a magyarokat még mint vad, ázsiai hordák utódait tette gúny és kritika tárgyává a *Podunavka* szerb olvasói előtt.

IRODALOM

- Kačanski, Stevan: Celokupna dela. Za štampu priredio Milan Kašanin. Izdavačko preduzeće „Narodna prosveta”, Beograd, é. n.
- Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben I–III., Pest, 1871., 2. kiadás
- Kaper, Sigfrid: Srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848–1849. Gutenbergova galaksija – Valjevska štamparija, Beograd – Valjevo, 1996.
- Kovaček, Božidar: Srbi u Pešti marta 1848. Samouprava Srba u Mađarskoj, Budimpešta, 2000.
- Mikavica, Dejan: Srpska Vojvodina u Habsburškoj monarhiji 1690–1920. Istorija ideje o državi i autonomiji prečanskih Srba. Stylos, Novi Sad, 2005.

Ökrész Károly: Temerin a magyar szabadságharcban 1848/1849. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006.

Spira György: Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamóciig. JMMT, Újvidék, 2001.

KAĆANSKI AND THE HUNGARIANS IN 1848

The poet and publicist Stevan Vladislav Kaćanski (1828-1890) is a representative of 19th century Serbian patriotic poetry whose fame has much diminished by today. In 1848-1849 he took part as a young Serbian nationalist in the Serbian movement against the Hungarians in Vojvodina; later he went to live in Serbia and took an active part in the struggle against the Turkish rule. In May 1848 Kaćanski, a student at the time in Eger, Hungary, published a combative pamphlet which was a motley assemblage of liberal and redeeming ideas, anti-Hungarian nationalism and historical topoi of mythical perceptions about nation. The young poet attacked those Serb politicians who had sided with the Hungarian Revolution in sarcastic poems and yet, at the same time, he wrote a long-winded lyric poem about the siege of Temerin, in which he showed great compassion for the inhabitants who had become hopeless drifters when this small Hungarian town had been set on fire and burnt down.

Keywords: longing for freedom, prejudices, civic equality before the law, modern nationalisms, pamphlet, Presuda i opomena, Noćnica